

**ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ДУХОВНА ОСНОВА
НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ**

*О. Данильян, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

*Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Незважаючи на негативне ставлення у вітчизняній суспільній свідомості до поняття «ідеологія», що є наслідком тоталітарного минулого, пропонуємо порозмірковувати над осучасненням даного концепту. Ведучи боротьбу за незалежне існування, український народ має спиратись на систему цінностей національно-державницького характеру, створюючи надійний світоглядний мур проти інформаційно-психологічних атак ворога. У нашому розумінні державницька ідеологія не є класичною політичною ідеологією на кшталт лібералізму, консерватизму чи націоналізму. Вона є унікальним духовним продуктом, що створюється нацією у процесі свого становлення та розвитку. Державницька ідеологія є квінтесенцією ідей, цінностей, пріоритетів поступу конкретної національної спільноти і тому не може бути екстрапольована у повному обсязі на інші народи у зв'язку з ментальними, духовними та

історичними особливостями. Державницька ідеологія, маючи відносно статичний ціннісний каркас, є в той же час гнучкою та плюралістичною щодо викликів сьогодення.

Державницька ідеологія – це світоглядно-ціннісна та політико-правова основа розбудови країни. Вона покликана поєднати процес активного державного і національного розвитку в єдиній системній моделі, де державі відводиться провідна відповідальна роль, при цьому інститути громадянського суспільства є активними співтворцями національного проєкту.

Варто зазначити, що про необхідність запровадження державницької ідеології в Україні ведуться дискусії з моменту проголошення незалежності у 1991 році. Так, з точки зору Є. Головахи і В. Пухляка, «нормальна держава не може існувати без ідеології та ідеологічних інститутів, метою яких є відтворення цієї ідеології в масовій та індивідуальній свідомості. Для сучасного суспільства єдиною ідеологією, здатною забезпечити стабільність держави й достатній рівень матеріального і духовного життя людини, є демократична система цінностей, яка базується на політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці й рівності громадян перед законом» [1, с. 26-29].

На переконання О. Дедуша, функціонування певної структури ідеологем є життєво необхідним для підтримання у громадян почуття патріотизму, протидії інформаційним атакам сусідніх держав, морального супроводу державних мужів. Ця збірна «функція» ідеології, яку часто західна суспільствознавча наука називає громадянським націоналізмом (civic nationalism), корелює з іншим важливим маркером людської особистості – національною (етнічною) ідентичністю. Гармонійний розвиток Української держави неможливий без сповідування її громадянами чіткої і сучасної ідеології державотворення, яка більше відома під назвою «національна ідея» [2, с. 140].

Опоненти створення державницької ідеології стверджують, що низка принципів положень, цінностей та норм щодо розвою України представлені у Конституції 1996 року, але, на нашу думку, вони потребують конкретизації та розвитку в межах наукових та політико-правових доктрин україноцентричного спрямування. Також, розвиваючи державницьку ідеологію варто пам'ятати статтю 15 Конституції України, у якій зазначено: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [3, с. 7]. У цьому сенсі слушно є думка М. Михальченко, який обґрунтував ідею про те, що може існувати декілька державницьких ідеологій, які конкурують за способи ефективної реалізації цілей держави [4, с. 21].

З нашої точки зору, державницька ідеологія не може бути «приватизована» окремою політичною силою, вона є дороговказом для всіх суб'єктів політичного

простору й напрацьовується у консенсусних практиках взаємодії влади та громадянського суспільства.

Як зауважує О. Макаренко, за умови демократичної держави, державна ідеологія – це скоріше «рамкова ідеологія». У результаті перемоги на виборах тієї чи іншої політичної сили відбувається деяке зміщення ціннісних пріоритетів у межах рамкової ідеології. А головне – існування державної ідеології не робить її обов'язковою для суспільства, оскільки стосується вона лише однієї площини суспільного життя – державного [5, с. 272].

Натомість, Ю. Хабермас, виходив з розуміння ідеології як певного ментального продукту суспільства, який є умовою комунікації, яка тісно пов'язана з системою суспільних зв'язків людей. Під «системою ментальності (ментальним продуктом)» вчений розуміє норми та правила поведінки громадян, тонкий смак і такт спілкування, мову, манери, різноманітні відмінні риси групової та соціальної приналежності, духовних цінностей, очікувань, вірувань. Ця система є структурною складовою ідеології, яка закладає певний комунікативний дискурс у суспільстві, в межах якого тематизуються та проблематизуються теоретичні та практичні питання, приймаються або ж і відхиляються на основні аргументації окремі положення державної політики. Відтак, ідеологія як певний комунікативний інструмент реалізації державної політики забезпечує своєрідну легітимацію норм, знань, цінностей, тобто різного роду універсалій, які мають враховувати у своїй діяльності інститути демократії, гласності та відкритості, на яких має базуватись розвиток відкритого суспільства. Виходячи з цього, стратегічне призначення ідеології як комунікативного інструменту реалізації державної політики вчений вбачав у посиленні довіри громадян до держави як інституту реалізації їх інтересів [6, с. 122].

Загалом, державницька ідеологія має дворівневу структуру. Однією з базових засад першого рівня є надання легітимації державі як суспільному інституту. Динамічно може розвиватися лише суспільство, яке має ідеологічний стрижень, зрозумілий кожному громадянину. Базовими засадами другого рівня є необхідність становлення політичної нації, громадянського суспільства, демократизація суспільних взаємовідносин. Ця необхідність обумовлюється об'єктивними законами суспільного розвитку, які свідчать, що країни, котрі пішли цим шляхом, добилися найбільшого успіху. Становлення таких засад гарантує забезпечення суспільної злагоди і миру [7, с. 66].

У нашому розумінні для конкретизації поняття «державницька ідеологія» вкрай важливо враховувати ціннісний аспект. Ціннісні орієнтації – найважливіша складова масової свідомості, що визначає реакцію людей на явища дійсності і спрямування їх поведінки. У сучасних умовах посилюється їх роль як мотиваторів дій соціальних спільнот. Великого значення набувають всі

групи цінностей (політичні, правові, економічні, духовні), які мають забезпечувати безпеку людини, суспільства, держави, регіону, людства. Серед вищеозначених цінностей провідну роль для створення державницької ідеології відіграють саме політичні цінності.

В. Андрущенко визначає політичні цінності як політично значущі явища, процеси, основи, сторони політичного життя, феномени політичної свідомості. Такими цінностями він вважає демократію, гуманізм, солідарність, суверенітет, волю, рівність, справедливість, гідність тощо [7, с. 67]. Це цінності саме демократичного суспільства, які є необхідною умовою сталості політичного режиму, відносної стабільності влади. На переконання М. Головатого, політичні цінності відображають найвищі принципи, які забезпечують злагоду в суспільстві або в окремих соціальних групах стосовно основних напрямів розв'язання проблем, віру в бажаний і найкращий тип політичної системи, у політичну мету, засоби її досягнення та уявлення про них [8, с. 221].

Отже, державницька ідеологія є:

1) рушієм суспільного розвитку – в цьому полягає її ключовий прикладний аспект;

2) вона впливає на легітимацію влади, тобто на здатність певного режиму досягати суспільного визнання і виправдання обраного політичного курсу, прийняття цим режимом політичних рішень, кадрових чи функціональних змін у структурах влади;

3) ідеологія стає дороговказом і системою координат для людини і суспільних груп загалом, забезпечує відчуття єдності в інтересах спільної праці [7, с. 68].

Цілком очевидно, що розвиток української держави потребує світоглядно-ідеологічного проєкту, який є підґрунтям вироблення стратегії національного державотворення. Основою такого проєкту є національна ідея. На сьогоднішній день, основною проблемою для вітчизняної наукової спільноти та українського політикуму є не тільки формулювання змісту національної ідеї, а й її втілення в процесі державотворення. Як відзначають вітчизняні науковці, саме національна ідея повинна стати ціннісним стрижнем об'єднання українського народу як світоглядної квінтесенції державницьких та духовних орієнтирів [9, с. 362]. На думку багатьох дослідників, національна ідея як духовний, соціокультурний і політичний феномен може стати тим чинником, за допомогою якого й на підставі якого буде, нарешті, винайдено ефективну модель державотворення, адекватну вимогам ХХІ ст.

І. Курас вважав, що визрівання й оформлення національної ідеї – це першевіток становлення нації, а здобуття політичної і державної самостійності є останнім кроком нації як природно-суспільного феномену [10, с. 125]. На думку С. Телешуна розробка і втілення в життя національної ідеї є однією зі складових

частин розбудови української держави на сучасному етапі, засобом, що може допомогти Україні вийти зі стану перманентної нестабільності... [11, с. 76].

Можна констатувати, що національна ідея є відображенням рівня самоусвідомлення нації як неповторного суб'єкта історії, який утверджує право на існування у геополітичному просторі й часі. У свою чергу, державницька ідеологія є розгорнутою репрезентацією національної ідеї у політико-правовому, духовному, економічному, геостратегічному вимірах.

Отже, державницька ідеологія в умовах російсько-української війни має посилити консолідацію нації як у збройному протистоянні, так і у духовному спротиві. Українське державотворення проходить випробування на міцність у всіх вимірах, у світоглядно-ціннісному зокрема. Державницьку ідеологію, на нашу думку, не варто зводити лише до політичних цінностей, вона має бути комунікативно-аксіологічним підґрунтям для розвитку нації, в першу чергу, як духовної спільноти.

Список використаних джерел

1. Головаха Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній країні. *Політична думка*. 1994. № 2. С. 26-29.
2. Дедуш О. Ідеологія та національна ідентичність: етнологічний аспект. *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 140-144.
3. Конституція України 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 6.05.2024).
4. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. 488 с
5. Макаренко О. М. Сутність і роль державної ідеології в розбудові держави в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1. С. 268-276.
6. Романенко Є. О. Ідеологія як комунікативний інструмент реалізації державної політики. *Економіка та держава*. 2013. № 5. С. 120-123.
7. Миклашук І. Державотворча ідеологія як чинник демократичного розвитку України. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 63-71.
8. Головатий М. Ф. Соціологія політики: навч. посібник. Київ: МАУП, 2003. 504 с.
9. Калиновський Ю. Ю. Національна ідея як віддзеркалення розвитку правосвідомості українського суспільства. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Випуск 44 (№ 2). С. 358-364.
10. Курас І. Національна ідея як першовиток державності. *Українська державність: історія і сучасність*: Матеріали наукової конференції. Січень 1993 р. / Ін-т національних відносин і політології АН України та ін ; Ред. кол. І.Ф.

Курас (гол.) та ін. Київ: Ін-т системних досліджень освіти України, 1993. С. 125-127.

11. Телешун С. Проблема формулювання національної ідеї в контексті збереження унітарного державного устрою України. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 76-79.